

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора географічних наук,
доцента, провідного наукового співробітника
Інституту історії України НАН України
Сосси Ростислава Івановича
на дисертаційну роботу Білоус Вікторії Анатоліївни на тему
«Географічна спадщина професора Олександра Зупана: оцінка,
формування та розвиток»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 10 Природничі науки за спеціальністю 106 Географія

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок із планами і напрямами науково-дослідних робіт наукових установ і організацій. Після проголошення незалежності України до наукового обігу української географії було повернуто десятки імен, раніше незаслужено забутих і маловідомих, які зробили вагомий внесок у розвиток географічної науки. Дослідження наукової спадщини видатних постатей української географії та географії України дало змогу не лише оцінити значущість їхнього доробку для вітчизняної та світової науки, а й актуалізувати окремі їхні ідеї на новому теоретико-методологічному рівні.

Однією з таких маловідомих постатей в історії географії України є австрійський географ Олександр (Александер) Георг Зупан, викладацька й наукова діяльність якого у 1877–1884 рр. була пов'язана з Чернівцями. Наукові здобутки професора О. Зупана в різних галузях географічної науки, у методиці викладання географії в школі та підручникотворенні, а також його редакторська діяльність були високо оцінені сучасниками. У контексті розвитку географічної науки важливо дослідити й узагальнити багатогранну наукову спадщину вченого. В умовах розбудови нової української школи та водночас скорочення частки географії серед навчальних предметів у загальноосвітній освіті особливого значення набуває вивчення наукових підходів О. Зупана до викладання основ географії в школі, формування географічного світогляду.

Дисертаційне дослідження виконано в межах планової наукової тематики кафедри економічної географії та екологічного менеджменту і кафедри фізичної географії, геоморфології й палеогеографії географічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Зокрема, результати дисертаційного дослідження В.А. Білоус використано під час формулювання узагальнювальних висновків заключного звіту за науковою

темою кафедри економічної географії та екологічного менеджменту «Менеджмент туристичних ресурсів та оцінка суспільно-географічної спадщини вчених Чернівецького вузівського центру» (2021–2025 рр.; № держреєстрації 0121U100161).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані у дисертації, їхня достовірність. Аналіз дисертації та публікацій В. А. Білоус дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки й рекомендації дисертаційного дослідження є достовірними та належно обґрунтованими. Це забезпечено цілеспрямованим використанням і поєднанням системного підходу з комплексом загальнонаукових і спеціальних методів (аналізу й синтезу, порівняльно-історичного, актуалізації, біографічного, періодизації, картографічного), а також ґрунтовним опрацюванням джерельної бази (усього 216 найменувань, серед яких — 91 зарубіжне джерело, зокрема 55 публікацій О. Зупана). Опрацювання праць вітчизняних і зарубіжних учених сприяло уточненню змісту поняття «географічна спадщина».

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечується чітким визначенням об'єкта та предмета дослідження, коректністю формулювання мети й завдань, використанням комплексу методів дослідження, творчим узагальненням першоджерел за темою дисертації, обґрунтованістю вихідних положень, а також глибоким опрацюванням наукової спадщини О. Зупана.

Наявність однієї публікації В.А. Білоус у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базі даних Web of Science Core Collection, а також трьох публікацій у наукових фахових виданнях України засвідчує наукову обґрунтованість і практичну значущість результатів дисертаційної роботи. Теоретичні й практичні результати дослідження, а також концептуальні положення та загальні висновки було апробовано на чотирьох міжнародних наукових конференціях і одному науковому семінарі.

Наукова новизна результатів дослідження. У дисертаційній роботі *вперше*:

- на основі системного підходу здійснено комплексний аналіз наукової спадщини професора О. Зупана;
- структуровано основні етапи становлення О. Зупана як науковця і педагога;
- визначено внесок ученого в окремі галузі природничих наук.

Удосконалено:

- теоретико-методологічні засади концепту «географічна спадщина»;
- методичні підходи до дослідження наукової спадщини вчених.

Набули подальшого розвитку:

- застосування геоінформаційних технологій у дослідженнях із використанням напрацювань попередників;
- розширення бібліографії праць О. Зупана для географічної спільноти України.

Стиль викладання дисертації, відповідність її тексту встановленим вимогам. Дисертаційна робота за структурою, змістом, обсягом та оформленням відповідає встановленим вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 Географія. Результати дослідження викладено у доступній для фахівців формі. Робота логічно структурована, основні ідеї чітко аргументовано, текст оформлено відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України.

Усі положення дисертації В. А. Білоус сформульовано чітко; наведені твердження та результати є належно обґрунтованими, а використані в дослідженні ідеї й положення інших науковців супроводжуються відповідними посиланнями, що засвідчує дотримання авторкою норм академічної доброчесності.

Дисертація є самостійною науковою працею, у якій відображено власні напрацювання авторки, що забезпечило виконання поставлених дослідницьких завдань і досягнення мети роботи. Теоретичні положення та висновки сформульовано дисертанткою особисто.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. Дисертаційне дослідження В. А. Білоус має вагомe науково-теоретичне та практичне значення. Особистий внесок дисертантки в розвиток географічної науки полягає у здійсненні комплексної оцінки внеску професора О. Зупана в географічну науку, практику викладання географії та підручникотворення, створенні наукової біографії вченого, а також у переосмисленні категорії «географічна спадщина».

Наукові результати дисертаційного дослідження впроваджено кафедрою економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в межах виконання наукової теми «Менеджмент туристичних ресурсів та оцінка суспільно-

географічної спадщини вчених Чернівецького вузівського центру» (довідка № 16/19-763-26 від 19.02.2026 р.). Результати дослідження також упроваджено в освітній процес географічного факультету цього університету під час викладання низки нормативних дисциплін (довідка № 16/19-754-26 від 19.02.2026 р.), а також використовуються Науковою бібліотекою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича при формуванні науково-біографічних баз даних, присвячених спадщині О. Зупана (довідка № 31/23-03 від 23.02.2026 р.).

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Дисертаційна робота В.А. Білоус є цілісним науковим дослідженням, у якому отримано вагомі наукові та практичні результати. Дисертанткою чітко окреслено завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет і мету, обґрунтовано та цілеспрямовано застосовано основні методологічні підходи.

Структура дисертації відповідає поставленій меті й завданням, матеріал викладено послідовно та логічно. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (216 позицій) і додатків.

У першому розділі «Основні етапи становлення та розвитку Олександра Зупана як географа, картографа, енциклопедиста» розкрито сучасні підходи до трактування поняття «географічна спадщина» як суспільно-географічної категорії, узагальнено погляди вітчизняних і зарубіжних учених щодо її змісту та сформульовано авторське бачення. Охарактеризовано основні віхи життя, а також географічні й картографічні ідеї О. Зупана. Здійснено ґрунтовний аналіз опублікованої та рукописної географічної спадщини вченого. Проаналізовано результати проведеного авторкою соціологічного дослідження, присвяченого постаті та науковій спадщині О. Зупана в середовищі географічної спільноти.

У другому розділі «Оцінка наукового доробку Олександра Зупана [в] галузі природничих наук» розглянуто внесок ученого у розвиток кліматології та метеорології. Подано розгорнуту характеристику, здійснену О. Зупаном, загальної будови суші й Світового океану, повітряної оболонки, а також рослинного і тваринного світу Землі.

Третій розділ «Аналіз суспільно-географічного доробку Олександра Зупана» присвячено внеску вченого в розвиток політичної географії, географії населення, демографії та урбаністики. Висвітлено оцінку О. Зупаном чисельності населення середніх і малих міст Європи, а також динаміки населення найбільших міст упродовж останньої чверті XIX ст., що дає змогу здійснювати ретроспективний аналіз урбанізаційних процесів.

У четвертому розділі «Географо-педагогічна та картографічна спадщина Олександра Зупана» крізь призму аналізу підручників «Grundzüge der physischen Erdkunde» («Основи фізичної географії») та «Lehrbuch der Geographie nach den Principien der neueren Wissenschaft für österreichische Mittelschulen» («Підручник географії за принципами сучасної науки для австрійських середніх шкіл») узагальнено науково-освітній доробок ученого. Докладно розглянуто навчальний атлас із фізичної географії, що видавався як додаток до підручника «Основи фізичної географії». Розкрито можливості використання картографічної спадщини О. Зупана із застосуванням ГІС-технологій у сучасних ретроспективних дослідженнях.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в одинадцяти наукових публікаціях, серед яких: одна стаття у періодичному науковому виданні, проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection; три статті у наукових фахових виданнях України, включених до переліку МОН України; дві статті в інших наукових виданнях; п'ять публікацій, що засвідчують апробацію результатів дисертації, оприлюднених у матеріалах чотирьох міжнародних науково-практичних конференцій та одного наукового семінару.

Опубліковані праці здобувачки повною мірою відображають основні положення дисертації, винесені на захист. Із публікацій, виконаних у співавторстві, використано лише ті ідеї та результати, що належать здобувачці особисто.

Кількість, обсяг і зміст опублікованих праць відповідають вимогам п. 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024) і надають авторці право на публічний захист дисертації. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій здійснено комплексне дослідження наукової географічної спадщини професора О. Зупана.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції. Відзначаючи високий науковий рівень дисертаційного дослідження, обґрунтованість отриманих результатів і практичну значущість рекомендацій,

доцільно звернути увагу на окремі дискусійні положення та неточності, що містяться у роботі:

1. Під час аналізу доробку вітчизняних науковців із проблематики наукових шкіл і географічної спадщини доцільно було б залучити дослідження київської картографічної школи та її представників, зокрема праці В. Шевченка і Л. Палієнко. Важливим джерелом інформації про життєвий і творчий шлях та наукові здобутки можуть також слугувати автобіографічні видання відомих учених-географів (Я. Жупанський, М. Пістун, П. Шищенко та ін.), мемуарні видання на пошану визначних постатей (М. Гродзинський, Ю. Лоза та ін.), а також біобібліографічні праці (І. Ковальчук, М. Костиця та ін.).

2. На картосхемі географії життєдіяльності Олександра Зупана (рис. 1.4, с. 43) відображено сучасний політичний устрій Європи. Доцільніше було б відтворити політичний устрій відповідного історичного періоду з метою коректного відображення географії діяльності вченого. Водночас можна розглянути можливість додаткового нанесення сучасних політичних кордонів або лише контуру сучасної України для акцентування діяльності О. Зупана на її території, зокрема в Чернівцях. Слід ураховувати, що в період його наукової діяльності держави Україна не існувало.

3. Дискусійною видається назва п'ятого періоду становлення О. Зупана як науковця – «Формування науково-географічної та педагогічної спадщини (1908–1920 рр.)», оскільки наукова й педагогічна спадщина вченого формувалася упродовж усього періоду його діяльності.

4. Недоцільним виглядає включення як ілюстративного матеріалу рис. 1.5 «Дослідження географічної спадщини Олександра Зупана» (с. 50), оскільки його зміст повністю дублює розміщений поруч текст.

5. На с. 110 зазначено: «Зрештою, у 1904 р. усі загальноєвропейські середні міста зосереджувалися саме в Австро-Угорській монархії». Назва табл. 3.5 (с. 105–110) також свідчить про наведення даних щодо людності середніх міст усієї Європи. Водночас, очевидно, йдеться про окремі країни, а не про Європу в цілому. Зокрема, у європейській частині Російської імперії за переписом 1897 р. налічувалося близько 70 середніх міст, із яких 18 розташовувалися на території підросійської України. Це підтверджується й укладеними авторкою картами чисельності населення найбільших країн Європи за оцінкою О. Зупана, на яких відсутні міста Російської імперії (додаток И).

6. На с. 171 зазначено, що нульовий меридіан на картах О. Зупана не збігається з Гринвіцьким меридіаном. У подальшому доцільно було б пояснити,

що від античних часів відлік довгот здійснювався від меридіана, який проходив через острів Ферро (Ferro) на Канарських островах, і лише у 1884 р. було міжнародно прийнято Гринвіцький меридіан як нульовий.

7. На укладених авторкою картах чисельності населення найбільших міст Європи за оцінкою О. Зупана (додаток II) не зовсім вдало обрано масштаб: 1 мм діаметра круга відповідає 250 тис. осіб. Очевидно, основну увагу було зосереджено на відображенні найбільшого за чисельністю населення міста 1904 р. – Стамбула. Водночас за такого масштабу міста з населенням близько 100 тис. осіб відображаються малопомітними колами діаметром близько 0,4 мм, що ускладнює їх сприйняття. На наш погляд, доцільніше було б обирати для розрахунку масштабу не діаметр круга, а його – площу.

8. З огляду на те, що праці професора О. Зупана опубліковано німецькою мовою, у тексті дисертації подекуди трапляються неточності перекладу, зокрема: «Форми дна Світового океану» замість «Грунтові форми Світового моря» (с. 37-38); «Арктичний розподіл вітрів і сучасні полярні проекти» замість «Розділ арктичного вітру і сучасний полярний проект» (с. 38); «Статистика приземних повітряних потоків» замість «Статистика приземних повітряних течій» (с. 62); «Фауністичні групи і країни» замість «Фауністичні групи і царства» (с. 167) тощо.

9. До технічних зауважень слід віднести наявність у тексті дисертації окремих описок, русизмів, граматичних помилок і стилістичних неточностей, зокрема: «низка» замість «ряд» (с. 21, 22, 42, 45, 49, 67, 95, 188), «напрями» замість «напрямки» (с. 21, 22, 27, 28, 31, 46, 54, 60, 61, 63, 87, 124, 188), «Вагнер» замість «Вагнер» (с. 33) «Гота» замість «Гота» (с. 36), «розробленні» замість «розробці» (с. 43), «нерухоме тіло» замість «неподвижне тіло» (с. 73), «куля» замість «шар» (с. 81) тощо.

Водночас зазначені зауваження стосуються лише окремих положень дослідження, мають дискусійний, уточнювальний і рекомендаційний характер та не знижують загальної наукової цінності роботи.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Білоус Вікторії Анатоліївни на тему «Географічна спадщина професора Олександра Зупана: оцінка, формування та розвиток» є самостійною і завершеною науковою працею, в якому поставлена мета вирішена на теоретико-методологічних засадах географічної науки, містить наукову новизну та обґрунтовані достовірні результати, які в сукупності вирішують важливе науково-практичне завдання.

Дисертаційна робота Білоус Вікторії Анатоліївни відповідає спеціальності

106 Географія галузі знань 10 Природничі науки, вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (Із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024) та «Вимогам до оформлення дисертації», затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. (Із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 Географія з галузі знань 10 Природничі науки.

30 квітня 2026 р.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Інституту історії України НАН України

Ростислав СОССА

